

LIKOVNO ŽIVLJENJE V MARIBORU IN RAZSTAVE UMETNIKOV MARIBORSKEGA KROGA MED OBEMA VOJNAMA

MAJA VETRIH

V izrazu in organizacijskih oblikah zavestno zaživi slovenska likovna umetnost v Mariboru šele po prvi svetovni vojni. To se lahko v prvem trenutku zdi presenetljivo. V dobi likovnega razcveta v baročni dobi na Štajerskem so se med tujci, ki so delali na tem ozemlju (in celo v likovnih šolah), že opazno uveljavili domačini. Nekaj tradicije baročnega oblikovanja, vsaj tistega za cerkvene namene, sega — zakasnelo, vendar še zmeraj vitalno — v devetnajsto stoletje (primer: Alojzijeva cerkev). Domače rezbarstvo chranja določen pomen. Vendar je ravno take vrste »vitalna zakasnelost« dokaz zakoreninjenega umetnostnega provincializma v pomenu minimalne lastne produktivnosti in velike odvisnosti od močnejših centrov in to ravno v času, ko se Maribor trgovsko in tehnično krepko razvija in mu sredi stoletja zgrajena južna železnica daje poseben pomen, ki se z desetletji še stopnjuje.

V Mariboru, prav tako kakor v nekaterih drugih slovenskih štajerskih mestih, živijo razni likovni oblikovalci dovolj daleč od Dunaja, kjer deluje neposredni in izvorni mojster F. G. Waldmüller (umrl leta 1865), ali pa deset let mlajši, gotovo mnogo manj originalni, vendar zelo kultivirani F. Amerling. Njegova učitelja sta bila T. Lawrence in H. Vernet, nedvomno je sledil tudi Ingresu. Čeprav je čitno mnogo manjši umetnik od Waldmüllerja, je v portretih dal polnovredne dokumente svojega časa ne le v živem prikazovanju, tudi v poeziji. Kakor prva tako tudi druga polovica stoletja pri nas nikakor ni brez slikarjev, ki potujejo po tem ozemlju in izdelujejo portrete meščanov (kakor npr. J. C. Vogel). Posebno cmembo menda zasluži Leopold Kupelwieser, ki je bil profesor akademije na Dunaju. Vendar doslej ni znan nobeden izmed njih, ki bi mu ga po znanju in izrazni moči tudi le od daleč lahko primerjali. Domačini se zdaj med tujci kar izgubijo. Iz tega časa ima npr. nova graška galerija že vrsto spoštovanja vrednih del, medtem ko je Maribor z njimi sorazmerno prav reven.

V drugi polovici stoletja začnejo določeni avstrijsko-nemški krogi močno pritiskati na slovensko Štajersko, celo z zavestno gradnjo ekonomskih in prosvetnih centrov, namenjenih germanizaciji. To je čas, ko začenja del nemško govoreče javnosti zmeraj ostreje zahtevati, da je Maribor nemško mesto, medtem ko cerkveni arhivi nedvomno pričajo, da take pretenzije v osemnajstem stoletju še ni bilo.¹

Administrativni, kulturni, prosvetni in propagandni pritisk industrijskega in bančniškega nemštva se je krepko nadaljeval in stopnjeval v začetku dvajsetega stoletja. Okoliščine za razvijanje domače likovne dejavnosti so bile kar se da neugodne, delno zaradi že omenjenega pritiska, delno zaradi prodora krepko se razvijajočega grobo-materialističnega kapitalizma in z njim povezane miselnosti, da je vsaka umetnost predvsem le nekakšen ozaljšek življenja. Taka miselnost je začela prevladovati predvsem v premožnih krogih. Ne slovenski, ne nemški likovni izobraženci niso bili nezainteresirani. V prav številnih starejših meščanskih knjižnicah je najti ambiciozne izdaje (kakor so jih imenovali) »klasikov umetnosti«. V istem obdobju, ko so se npr. nadarjeni prleški umetniki izgubljali v tujini, ker jim doma ni bilo mesta, je likovna umetnost pri Slovencih kot narodnostna propaganda v reprodukcijah odigrala določeno buditeljsko vlogo: od slik Čeha Čermáka in njegovih Črnogorcev do Paje Jovanovića, od Bukovčevega slikanega gledališkega zastora pa do Vavpotičevih ilustracij k Desetemu bratu ali pravljicam Frana Milčinskega, od Smrekarjevih in tudi Podrekarjevih karikatur do Gasparijevih narodnih noš na razglednicah, ki so tudi med vojno 1914 do 1918 opazno pomagale buditi ali ohranjati slovensko narodno zavest na tem ozemlju.

Očitno je v takih okoliščinah v zavesti ljudi literarna vsebina prevladovala nad obliko. Pcmembne vrednote svetovne likovne problematike se naših krajev niso dotaknile, razen kolikor so pobude prišle z jugozahoda, iz Ljubljane, Gradec, nekoč v baročni dobi zelo aktiven in poln mednarodnih spodbud, je tu odrekel. Vsa, ne samo slovenska Štajerska je živela daleč od likovnih centrov. Tako stanje naj ilustrira značilna nadrobnost. V letih pred prvo svetovno vojno je Švicar Ferdinand Hodler ponovno razstavljal v dunajski Secesiji in si pridobil lep ugled. Hodlerjevo slikarstvo, blizu secesiji, prehaja v ekspresionizem in so ga teoretiki tega gibanja zelo cenili. Član znane graške pivovarnarske družine Reininghaus si je v nekaj letih omislil prav lepo zbirko Hodlerjevih del. Živel pa je pretežno na Dunaju. Na Dunaju je Hodler vplival na vrsto umetnikov, medtem ko kljub zemljepisni bližini nikakor ne na kakšnega slovenskega ali morda tudi na katerega drugega jugoslovanskega likovnika. Močnejši val ekspresionizma je menda pripeljal v Maribor šele preko Podbevška, »Treh labodov« in Delaka.

Vse opisane razmere pomagajo razumeti situacijo, ki so jo pobudniki prvih umetnostnih razstav našli v Mariboru po prvi vojni in dokončni priključitvi mesta k Jugoslaviji. Samemu osvoboditelju Maribora, generalu Maistru, in krogu njegovih sodelavcev je treba priznati, da so se takoj zavedeli dejstva, da ima Maribor kot novo obmejno in pomembno slovensko mesto, prav tako ekonomsko kakor tudi kulturno poslanstvo. Gotovo je treba v tej zvezi imenovati primorska rojaka Viktorja Cotiča in Frana Stiplovška, profesorja risanja, oba slikarja. Vsi spodbudniki pa so takrat začeli na novo, brez opaznega likovnega izročila, katerega niti so bile davno potrgane in — nujno — tudi brez vseh poskusov vzporejanja s takratnimi in že uveljavljenimi evropskimi likovniki. Takrat organiziranega »umetnostnega obrata« ni bilo, ne sloja občinstva, ki bi sistematično zbiralo slike, ne umetnostnih razstav, ne umetnostne kritike. V takih okoliščinah je bila očitno pomembna tudi umetnostno propagandna teža razstav, ki bi morale biti dovolj velike in bi morale zajeti širše plasti občinstva. Zamisel je bila: pritegniti akademsko šolane umetnike, hkrati pa jim pridružiti amaterje. Nekako istočasno z željo po razstavljanju je vzniknila ideja potrebe po organizaciji likovnih umetnikov.

Prva razstava po vojni je bila v Kazinski dvorani. Trajala je od 8. decembra 1920 do 2. januarja 1921. V odboru razstave so bili general Rudolf Maister, dr. Josip Tominšek in prof. Fran Stiplovšek. Nastopilo je 28 razstavljalcev, med njimi: Viktor Cotič, Ivan Kos, Ivan Napotnik, Josip Peteln, Oskar Pistor, Avgusta Šantel, Nande Vidmar in Ivan Žabota s 184 deli. Istega dne, ko je bila odprta razstava, so ustanovili »Klub upodablajočih umetnikov Grohar«. Odbor so sestavljali: V. Cotič, predsednik; Ivan Karlovič Janovsky, podpredsednik; Fr. Stiplovšek, tajnik; Franc Kranjc, blagajnik; Avgusta Šantlova, odbornica, in general Rudolf Maister kot častni član. Nekateri umetniki, ki so sodelovali na tej prvi razstavi, so mnogo kasneje nadaljevali njihovo delo. Med prvimi, ki so prav do danes (z izjemo cenzure — druge svetovne vojne) stalno sodelovali v likovnem življenju Maribora, je vsekakor Ivan Kos.

Prve razstave kluba »Grohar« so bile zelo raznolične po usmerjenosti, znanju in kvaliteti. Med razstavljenimi deli so bila tudi dela ruskega emigranta Ivana Karloviča Janovskega, amaterja, ki pa je razstavljal povečini velikanske pretenciozne slike v smeri historijskega slikarstva. Med razstavljalci najdemo amaterko, aristokratko Rosmanit, ki je npr. razstavljala sladke podobe z materami in otroki, poleg pa je npr. razstavljal Pipo

(takrat Josip) Peteln, Nemeč (ki pa svojega nemštva takrat nikakor ni poudarjal), vrsto ekspresionistično občutenih lesorezov.

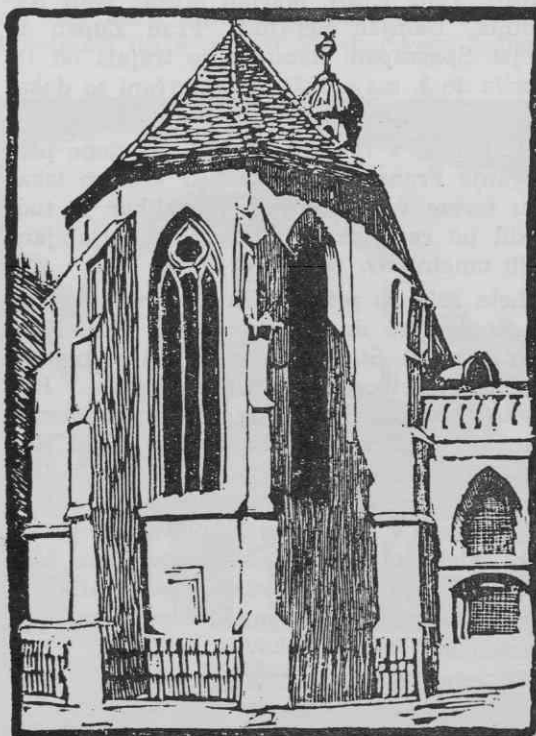
Propagandno je že I. razstava dosegla velik uspeh med občinstvom. Prihajalo je trumoma in živahno komentiralo dela.

Delo kluba »Grohar« je bilo zelo razgibano. Njegovi člani so ustanavljali in vodili tečaje za slikanje. Razen v Mariboru so razstavljali tudi v drugih mestih. K njim so prihajali kot gostje umetniki od drugod. V Mariboru je nastopilo npr. ljubljansko društvo »Probuda« s predavanji in razstavo.

Leta 1921 sta nastopila Fr. Stiplovšek in N. Vidmar na razstavi v Mariboru pod okriljem kluba »Grohar« (5. do 20. septembra 1921). Mariborski likovniki, organizirani v tem klubu, so razstavljali v Beogradu na Jugoslovanski umetniški razstavi, organizirani ob ženitvi kralja Aleksandra (1922). Dobili so svojo dvorano, kritika pa jim ni bila ravno naklonjena. Tu so razstavljali: Viktor Cotič, Anton Gvajc, J. K. Janovski, J. Peteln, Avgusta Šantel, Henrika Santel in Josip Čare (pozneje navadno Tšcharre). Grafična dela so prispevali V. Cotič, J. Čare in J. Peteln.

Že na razstavi »Groharja« v Mariboru (8. do 17. septembra 1922) zasledimo poleg znanih imen tudi Anteja Trstenjaka. Na tej razstavi je že čutili razloček v delih starejše in mlajše generacije.

Med mlajšimi naj omenimo predvsem Trstenjaka, Kosa in Stiplovška, izmed Nemcev

V. Cotič, Prezbiterij mariborske stolnice (1923)

pa Petelna, Baumanna in Čareja. Trstenjak sodi vsekakor med najbolj markantne osebnosti v mariborskem likovnem življenju med obema vojnama. Že takrat pa je bil znan tudi v tujini (Praga).

Ob vsej propagandni dejavnosti Maribor ni imel primernih prostorov za razstavljanje umetniških del. V oktobru 1922 je začel klub »Grohar« z akcijo za zgraditev umetniškega paviljona. V Götzovi dvorani, današnjem Unionu, je bila organizirana zabavna prireditel, katere čisti dobiček je bil namenjen izgradnji paviljona (načrt za stavbo je izdelal arhitekt Schell). Ob koncu leta 1922 je razstavljal klub »Grohar« v Ljubljani. Leta 1923 (20. maja) pa so nastopili v Mariboru »Vesnani«² na poziv tega kluba.

V društvu samem so nastali prepiri zaradi razločkov med »stari« in »novim«. Tako npr. je zastopal mladi Trstenjak pod vplivom Prage nove ideje, ki starejšim niso bile pogodu. Nasprotja so se zaostrija zaradi nekorrektnega ravnanja nekaterih članov »Groharja« s slikarjem Trstenjakom. Na izrednem občnem zboru (13. januarja 1924) nesporazumov niso mogli odstraniti, zato so nekateri člani izstopili. Mladi Trstenjak je bil v tem času izrazit in viden zastopnik novih pogledov.

Mariborski umetniki so tudi nadalje sodelovali z ljubljanskimi. Ti so kot gostje »Groharja« spet razstavljali v Mariboru, namreč »Klub mladih«,³ ki so ga med drugimi zastopali: Božidar Jakac, Tine Kos, France Kralj, Tone Kralj, Marjan Mušič, Ivan Napotnik, Damjan Serajnik, Fran Zupan in Lojze Spazzapan. Razstava je trajala od 16. aprila do 5. maja 1924. Mariborčani so dokaj slavnostno sprejeli ljubljanske tovariše.

Kot uvod v razstavo je bilo prirejeno predavanje Frana Stiplovška: »O večnem iskanju forme v umetnosti«. Isti slikar je tudi vodil po razstavi in tolmačil dela ljubljanskih umetnikov.

Leta 1924 so priredili skupno razstavo (od 28. septembra do 18. oktobra) I. Kos, Niko Pirnat in F. Stiplovšek, združeni v kratkotrajnem mariborskem »Klubu mladih«.⁴ Kos je to leto diplomiral na praški akademiji likovnih umetnosti. Pirnat pa je bil še študent zagrebške akademije (študije je končal leta 1925 na Meštrovičevi specialki, potem se je naselil v Mariboru). Stiplovšek je v tem času izdelal znano mapo lesorezov »Stari Maribor«. Istega leta je razstavljal grafike v Hodoninu na Moravskem, kjer ga je pohvalno omenila češka strokovna kritika.

Po letu 1920 je pri slovenskih umetnikih opaziti več zanimanja za grafiko. Temelje slovenske grafike⁵ so polagali S. Šantel, H. Smrekar, Fran in Tone Kralj, B. Jakac in

Miha Maleš. Mariborčani kakor Ljubljanačani so gojili medsebojne zveze. Čeprav prve grafične razstave bratov Kraljev, Jakca in Maleša v Ljubljani nenavajanemu občinstvu niso bile razumljive in zato nespodbudne, so v Mariboru v Kazinski dvorani od 14. decembra 1924 do 6. januarja 1925. leta priredili grafično razstavo, vendar mešano z drugimi tehnikami, predvsem z akvarelom. Ta prva grafična razstava kluba »Grohar« tehnično ni bila čista, česar očitno takrat niso občutili kot pomanjkljivost. Tedaj je Maribor že imel dva umetnika, ki sta se poleg olj ukvarjala precej tudi z grafiko, Cotiča in Stiplovška. Od časa do časa so se posvetili grafiki I. Kos, A. Trstenjak in še drugi.

V letu 1925 je bil najbolj pomemben dogodek razstava Anteja Trstenjaka v Parizu. Morda je zanimivo, da je bil v tem letu Maribor z deli zastopan tudi na razstavi »Kluba mladih« v Splitu (od 29. novembra do 15. decembra 1925). Razstava je imela naslov »Slovenačko slikarstvo novije dobe«. Razstavljali so: B. Jakac, France in Tone Kralj, ki sta bila zastopana tudi s tremi skulpturami, Veno Pilon, Fran Stiplovšek, Drago in Nande Vidmar in Fran Zupan.

Znotraj kluba »Grohar« so se vrstili vse bolj številni in vse hujši spopadi. Vzroke zanje je iskati v različnih pogledih na umetnost pa tudi v materialnih okoliščinah. Višek nesporazumov je opaziti v letu 1926, ko so umetniki začeli razstavljeti zunaj kluba. Prvo tako razstavo sta priredila Viktor Cotič in Janez Mežan (10. do 20. junija 1926). Tega leta je Mežan diplomiral na zagrebški akademiji. Naslednjo razstavo so priredili V. Cotič, J. Mežan, I. Kos, N. Pirnat in Lojze Žagar (7. do 16. novembra 1926). Spočetka so naleteli na težave; magistrat je zahteval preveliko najemnino, vendar so se končno le nekako sporazumeli. Na razstavi je bilo največ risb, lesorezov, slik v olju, akvarelov in kiparskih del (slednje je prispeval N. Pirnat). V mariborskem likovnem življenju tega časa je opaziti določene spremembe; sem je šteti prodor Trstenjaka in dejstvo, da ne prevladujejo več amaterji tako kakor v prvih letih. V glavnem pa vendar vse nekako teče v mirnih vodah tradicije.

V letu 1927 zasledimo zanimivo razstavo A. Trstenjaka in N. Pirnata v Parizu. Ob koncu istega leta sta razstavljala v Celju Mežan in Pirnat.

Zanimiv članek nam pojasni položaj likovne umetnosti v Mariboru tega časa: »Likovni umetniki in likovna umetnost v mariborski oblasti. Razvoj od prve razstave v Mariboru — Zastoj in kriza — Potrebe za bodočnost«. Podpisan je »-r«, očitno Radivoj Rehar. Članek je bil napisan »Ob desetletnici prve ini-

ciative za oblikovanje delovne skupnosti slovenskih umetnikov, slikarjev in kiparjev«. Avtor članka obravnava razvoj od prvih uspelih skupinskih nastopov do podvigov posameznikov, vzpone v začetnih letih (po letu 1920) in zastoj (okrog leta 1926). Poskuša razložiti stanje mirovanja, za katero najde opravičljive razloge, kakor splošno hudo situacijo, dobo krize in prenegli vzpon v začetku. Ob koncu želi, »da se zopet zberejo raztresene moči za novo delo in nova ustvarjanja.« Sodba je v glavnem pravilna. V splošnem razvoju posamezniki ne zmorejo toliko, kakor organizirana celota. Tudi to je res, da je avantgardnim posameznikom v taki organizirani celoti ustvarjanje oteženo, ker so hotenja zelo raznovrstna; bolj »umirjenim« — pa nasprotno — skupni nastopi precej pomagajo.

Iz leta 1928 imamo zapisek o razstavi A. Trstenjaka (6. do 19. maja) v Unionski dvorani (Maribor), o razstavi Ludvika Vrečiča v ljubljanskem Jakopičevem paviljonu (30. septembra do 28. oktobra 1928) ter J. Mežana v Mariboru v Kazinski dvorani (1. do 16. decembra 1928).

Dne 24. novembra 1929 so odprli prvo slikarsko razstavo tega leta v Mariboru. Razstavljali so: Albert Sirk, Hinko Smrekar, Saša Šantel, Henrieta Šantel, Merčin Nowak (Lužiški Srb), France Sterle, Fran Tratnik, Jordan Komar in Kocjančič. Avtor poročila (-r, spet R. Rehar, Marib. več. 2. decembra 1929, str. 2) pravi, da »notranja organizacija ni bila dobra, ker ni bila cdraz sodobne skupine niti odredjene umetniške smeri«.

V Mariboru je leta 1930 čutiti nekakšno zatišje. Ker je 1926 klub »Grohar« praktično nehal obstajati, so se 1931 mariborski likovni umetniki združili v klubu »Brazda«, katerega delovanje je mogoče zasledovati od ustanovitve pa vse do začetka druge svetovne vojne. Na prvi razstavi »Brazde« je navzoče pozdravil predsednik Radivoj Rehar, nato je naprosil podžupana Rudolfa Golouha, zastopnika odsotnega pokrovitelja razstave župana dr. Franja Lipolda, da odpre razstavo. Na razstavi (6. do 19. decembra 1931) so sodelovali: Cotič, Gvajc, Jirak, Kos, Mežan, F. Ravnikar, Sirk, Trstenjak.

Med leti 1931—41 je bilo opaziti želje po združevanju zunaj »Brazde«. Leta 1933 je npr. nastopila »Petorica«: Didek, Jirak, Kos, Košir, Sirk. Taka združenja pa so ostala prehodni pojav. Umetniki, združeni v »Brazdi«, so priredili vrsto uspešnih razstav (v Murski Soboti, Celju, Ljubljani) in — kakor že omenjeno — ostali v tem društvu organizacijsko povezani vse do okupacije.

Mariborski umetniki so se uspešno uveljavili v Ljubljani in drugih mestih, bodisi s

skupinami, bodisi s samostojnimi nastopi. Različni umetniki so prihajali v tem času v Maribor razstavljat tako samostojno ali kot gostje »Brazde« (npr. Maleš, Mihelič).

Nekaj dni po otvoritvi razstave »Brazde« (9. decembra 1931) so pisali o potrebi galerije v Mariboru. Že na tej razstavi naj bi začeli kupovati dela za bodočo zbirko. Glede ustanavljanja galerije v Mariboru mnenja niso bila enotna. Nekateri kulturni delavci so krepko zagovarjali stališče, da bi bilo takoj treba začeti z zbiranjem umetnin in tako pokazati, kolikšna je umetniška raven ob severni meji Slovenije. Nasprotniki so to mnenje pobijali, češ da je v ekonomsko tako kritičnih časih zahteva po taki ustanovi v Mariboru nedvomno pretirana. Videti je, da situacija za tako ustanovo takrat še ni bila zrela (misel se je uresničila šele leta 1954).

V veliki kazinski dvorani je bila odprta 26. marca 1933 razstava »Slovenske likovne umetnosti«, prirejena pod okriljem Ljudske univerze. Njen predsednik, ing. Kukovec, je razstavo odprl. V imenu občine pa je prireditelj pozdravil podžupan, pisatelj Rudolf Golouh. Uvodno besedo je spregovoril Rihard Jakopič. Velika večina razstavljavcev, slikarjev in kiparjev, je prispela iz Ljubljane. Od umetnikov, delujočih na Štajerskem, so sodelovali I. Kos, A. Sirk, K. Jirak.

V avgustu istega leta je Franjo Baš, tedaj arhivar, v imenu Muzejskega društva organiziral razstavo stare umetnosti v okviru Mariborskega tedna v paviljonu stare likovne umetnosti. V posebnem paviljonu sodobne umetnosti (in v okviru Mariborskega tedna)

Fr. Stiplovšek, Mestni stolp v Mariboru (1927)

pa so razstavljali dela: A. Gvajc, K. Jirak, L. Kavčič, I. Kos in A. Sirk.

V decembru istega leta (od 8. do 22. decembra 1933) je bila odprta razstava že omejnene, kratkotrajne »Petorice« v terasni dvorani hotela »Orel«. Razstavljali so akademski slikarji: Z. Didek, K. Jirak, I. Kos, F. Košir, A. Sirk. »Petorica« je objavila svoj program s temile glavnimi smernicami: v sliki je treba oblikovati domačo kulturo, domačega človeka in domačo pokrajino. »Petorica« je izjavila, da ne bo sledila modernim izraznim smerem Zahoda. Izražala je tudi željo po tesnejši povezavi z drugimi slikarji, predvsem slovenskimi, ki so voljni prikazati našo zemljo in našega malega človeka.

Leta 1934 (od 10. do 23. decembra) so v veliki Kazinski dvorani razstavljali akademski slikarji Karel Jirak, Ivan Kos, France Košir, Albert Sirk ter akademski kipar Vladimir Stoviček.

V novembru istega leta (11. novembra 1934) je v okviru »Brazde« v Jakopičevem paviljonu v Ljubljani razstavljalo šest slikarjev (okrog 120 del): Anton Gvajc (ki je poslal pretežno pokrajinske motive), Karel Jirak, Ivan Kos, (ki je pokazal najrazličnejše tehnike), France Košir (olja in akvarele), Albert Sirk in Ante Trstenjak. Pri otvoritvi so govorili zastopnik Narodne galerije, konservator dr. France Stelè, predstavnik »Brazde« akad. slikar Karel Jirak in prosvetni šef Josip Breznik, ki je zastopal pokrovitelja razstave podbana dr. Pirkmajerja (obvestilo je izšlo brez podpisa v časopisu Slovenski narod, 12. novembra 1934, str. 3). O razstavi je zapisal Karel Dobida:⁶ »Če odštejemo Koširja in Trstenjaka, ki dajeta razstavi krepak poudarek, se zdi, da nam »Brazda« zaenkrat nudi le blede in morda tudi nepopolno sliko slovenskega umetniškega ustvarjanja ob Dravi«.

O isti razstavi je zapisal prof. France Stelè:⁷ »Ime si je ta skupina izbrala očitno po propagandnem imenu zagrebške »Zemlje«, katere ideal pa se javlja samo v delu K. Jiraka, drugače pa je ta družba tako po kakovosti kakor po umetniški usmerjenosti močno različna. Po kakovosti daleč presega druge Anton Trstenjak, ki je med njimi edini Evropejec...«.

V marcu leta 1935 je razstavljala klub »Brazda« v Celju. Takrat je zapisal Radivoj Rehar:⁸ »Slovenski Štajer ni imel središča, ki bi bilo omogočilo koncentrični razvoj slovenske likovne umetnosti, zato tudi ni imel nobenega kluba likovnih umetnikov ali podobne organizacije. Kar je dala naša pokrajina likovnih umetnikov, so delali več drugod kakor doma« (misli na čas pred letom 1920 — op. p.). Razstavljali so: Anton Gvajc, Karel

Jirak, Franjo Košir, Ivan Kos, Dore Klemenčič, Zoran Mušič, Albert Sirk ter akademski kipar Vladimir Stoviček.

Istega leta je »Brazda« priredila jesensko razstavo v Kazinski dvorani (3. do 17. novembra). Razstavljali so slikarji: K. Jirak, I. Kos, Fr. Košir, Z. Mušič, A. Sirk, A. Trstenjak in kiparji: Gabrijel Kolbič, Josip Sarnic in Vladimir Stoviček. R. Rehar je o tej razstavi zapisal:⁹ »Ta razstava različno starih in različno usmerjenih umetnikov ne more biti izraz kake izrazito umetniške smeri ali hotenja, je pa vendar dokaz sodobnih iskanj iz povojnih zmed v mirnejše vode resnih prizadevanj«. Z »mirnejšimi vodami« je verjetno mislil na odvracanje od ekspresionizma.

V letu 1936 je najti poročila o razstavi v Celju (od 13. do 28. decembra). Razstavljala sta Albert Sirk in Ivan Napotnik. To leto je bila v Mariboru razstava slik prejšnje leto umrlega prof. A. Gvajca (1. do 9. avgusta 1936). Tega leta je priredil klub »Brazda« v Mariboru božično razstavo. Razstavljali so: Karel Jirak, Ivan Kos, Zoran Mušič, Rajko Slapernik, Avgust Buc'k, Ante Trstenjak, Vladimir Stoviček in Fran Tratnik.

Leta 1937 so priredili I. mariborski umetnostni teden. Predsednik je bil dr. Ivo Šorli, eden od ustanoviteljev pa zelo marljivi organizator Rudolf Golouh. Teden se je pričel z otvoritvijo razstave kluba »Brazda« (21. do 27. novembra 1937). Razstavljali so: France Golob, Zoran Mušič, Albert Sirk, Ivan Kos, Karel Jirak in Vladimir Stoviček. V poročilu k tej razstavi zasledimo zabeleženo: »Jirak nas je dostojno reprezentiral na razstavi jugoslovanske umetnosti v Rimu«. V umetnostnem tednu je bilo podeljenih več nagrad, tako tudi za likovno umetnost. Prvo nagrado (1500 din) je prejel Zoran Mušič za »Ljubljano«, drugo Albert Sirk (1000 din) za »Bakerski zaliv«, tretjo (500 din) prof. Kos za »Pohabljenca«, potovalno nagrado pa prof. Karel Jirak.

V istem letu so nastopili mariborski umetniki na II. pomladanski razstavi Društva slovenskih likovnih umetnikov v Ljubljani, v Jakopičevem paviljonu (IV.—V. 1937); v Celju pa sta razstavljala Franjo Golob in Lojze Šušmelj (9. do 18. maja). V Mariboru je v tem letu razstavljala Albert Sirk, v Kazinski dvorani od 16. do 27. maja.

V začetku 1938. leta je bila v Mariboru odprta »Prva reprezentativna razstava slovenskih umetnikov« (5. do 26. junija). Med že znanimi imeni je v mariborskem likovnem življenju prvič omenjen Ivan Čargo. Zanimivo je, da so na tej veliki slovenski razstavi nastopili tudi člani kluba »Neodvisnih«:¹⁰ Mušič, Mihelič, Kregar, Didek, Sedej, Pregelj, kar med drugim priča o tem, da je tu

nastopila velika večina slovenskih likovnih umetnikov ne glede na opredelitve za to ali drugo umetniško smer.

V okviru »Brazde« so mariborski likovni umetniki razstavljali v beli unionski dvorani (8. do 24. decembra), in to: Karel Jirak, Maks Kavčič, Ivan Kos, Zoran Mušič, Fran Ravnikar. Razstavo je odprl R. Rehar. V otvoritvenem govoru¹¹ je poudaril potrebo po razstavnem paviljonu in ateljejih. M. Kavčič se je ob tej priliki prvič pojavil v javnosti (na razstavi) z večjim številom del. Nekaj let kasneje je postal zelo vpliven umetnik v mariborskem krogu: aktiven kot slikar pa tudi kot organizator likovnega življenja, kot učitelj in kot scenograf. V tem letu je v Mariboru razstavljal še Dore Klemenčič.

V marcu leta 1939 je imel v Mariboru razstavo Zlatko Zei, ki se je učil pri Gvajcu in Cotiču, pozneje pa je nanj vplival Mušič. Pomladi istega leta je sodeloval Ivan Kos na razstavi v Milanu.

Od 16. do 26. aprila 1939 so v okviru II. umetnostnega tedna razstavljali umetniki mariborskega kroga in gostje: Borut Hribar, K. Jirak, Maks Kavčič, Ivan Kos, France Mihelič, Zoran Mušič, Albert Sirk, Alojz Šušmelj in Zlatko Zei. Borut Hribar je s svo-

jim kiparskim delom prvič nastopil v javnosti.

O tej razstavi beremo v komentarju Radivoja Reharja,¹² da »razstava nudi neko zaočkroženo, harmonično podobo, kolikor je to seveda pri umetnikih različnih smeri in razvojnih stopenj sploh mogoče«. Takrat zasledimo družic poročila o podelitvi nagrad za dela s področja likovne umetnosti, književnosti in glasbe ter za najboljše igralske kreacije. Nagrade so lahko prejeli tisti umetniki, ki so se priglasili žiriji, tega pa niso storili vsi. I. nagrado za slikarstvo sta si delila Zoran Mušič in France Mihelič. Nagrada je znašala 2.000 din, II. in III. nagrado sta si delila Ivan Kos in Maks Kavčič (po 750 din).

V decembru (10. do 22. decembra) so razstavljali še: Franjo Golob, Karel Jirak, Maks Kavčič, Ivan Kos, Zoran Mušič, Tošo Primožič, Lojze Šušmelj, Zlatko Zei in Klavdij Zornik.

Od 11. do 18. maja 1940 je trajal III. umetnostni teden. Začel se je z razstavo likovnih umetnikov, ki jo je odprl dr. Maks Šnuderl. Razstavljali so: Franjo Golob, Karel Jirak, Maks Kavčič, Ivan Kos, Zoran Mušič, Lojze Šušmelj, Klavdij Zornik. Takrat so prejeli nagrade: Karel Jirak (»Kopači«), Ivan Kos

Fr. Mihelič, Motiv z Barja (1941)

(»Cvetlice«), Zoran Mušič (»Aleksandrova cesta«). Priznanja za dela sta dobila: Maks Kavčič (»Viničarja«) in Klavdij Zornik (»Sv. Miklavž na Dravskem polju«). Podelili so tudi nagrade za reproduktivno glasbo, književnost itd. V maju istega leta je bil občni zbor Umetniškega kluba, kjer so med drugim sestavili program za delo v novem poslovnem letu. Klub je prevzel vrsto novih obveznosti, posebno še glede nadaljnjega poglobljanja kulturnih stikov med Slovenci, Hrvati in Srbi. Tudi po tej strani so poudarjali, da likovno ni mogoče živeti v zaprtem krogu. V likovnem ustvarjanju je še celo potrebno sodelovanje in medsebojno spoznavanje. S sodelovanjem, posebno še z medsebojnimi razstavami, je mogoče bolje spoznati smeri, ki so zanimive bodisi za posameznike bodisi za skupine. Tako je mogoče spoznati tudi oscilacije posameznikov ali skupin. Sodelovanje daje tudi možnosti za razvijanje novih idej, kakor tudi za realnejšo ocenitev posameznikov in skupin.

Za leto 1940 imamo poročila še o naslednjih razstavah: v Mariboru Mušič-Putrih (31. marca do 14. aprila); Primožič-Zei (8. do 23. decembra) ter sodelovanje mariborskih umetnikov z ljubljanskimi na prireditvi: »Jubilejna umetnostna razstava ob priliki štiridesetletnice prve slovenske umetnostne razstave leta 1900 v Mestnem domu v Ljubljani«. Razstava je bila 31. marca do 21. aprila v Jakopičevem paviljonu v Ljubljani. V Mariboru je razstavljal L. Šušmelj v okviru kcbanskega tedna (15. do 21. aprila); poslednja razstava tega leta pa je bila Jesenska umetnostna razstava (10. do 20. decembra).

V Ptujju so priredili prvo veliko razstavo likovne umetnosti od 9. do 25. marca 1941, kjer so sodelovali: klub »Neodvisnih«, klub »Trojice« (G. A. Kos, France Gorše in Miha Maleš), iz Murske Sobotne Karel Jakob in iz Ptujja France Mihelič.

Po aprilskem vdoru je okupator surovo zatrl vsako samostojno kulturno življenje na tem ozemlju, potem pa si je prizadeval, da bi tudi kulturo organiziral po svoje.

Poskusili smo prikazati likovno življenje v Mariboru in okolici s pregledom razstav, izjav, splošnih prizadevanj, kolikor jim je mogoče slediti od leta 1919 pa vse do okupacije leta 1941. V našem pregledu govorimo predvsem o pomembnejših likovnih manifestacijah v Mariboru, delno o drugih na ozemlju severovzhodne Slovenije. Zanimal nas je razvoj likovne izraznosti v tem severnem slovenskem mestu. Sodelujoči amaterji in akademsko šolani umetniki so bili — posebno spočetka — izredno različni: po usmerjenosti, znanju, likovni zavesti in prizadevanjih. Mogoče je reči, da so sorazmerno mnogi med njimi v dokaj neugodnih okoliščinah marljivo

in prizadevno pomagali graditi temelje novejšje, med obema vojnoma nastajajoče umetnosti. Nekateri od teh manifestacij so kljub poprečnosti posameznikov daleč presegle lokalni okvir. O tem govorijo priznanja po drugi vojni, ki so jih bili deležni posebej še trije umetniki tega (širše razumljenega) kroga: Zoran Mušič, na široko znan in priznan kot član skupine École de Paris, France Mihelič kot eden najbolj znanih in priznanih jugoslovanskih grafikov, tudi (skupaj z Božidarjem Jakcem) častni član florentinske akademije, ter Ante Trstenjak, ki je zaslovel predvsem v Parizu (bil je član znane skupine Salon d'automne) in v Pragi. Trstenjak je med prvimi (med obema vojnoma) zbudil nove tokove v mariborskem likovnem krogu. Prva dva sta bila zdaj bolj zdaj manj povezana z mariborskim likovnim življenjem, Trstenjak pa je redno sodeloval.

Organizacijsko središče likovnega življenja v Mariboru je bil skorajda šest let klub »Grohar«. S tem imenom znanega slovenskega umetnika so želeli umetniki, delujoči v mariborskem krogu, poudariti željo po povezavi z drugimi slovenskimi likovnimi ustvarjalci zunaj svojega kroga in željo po splošnoslovenski umetnosti. Ob obravnavanju gradiva, ki nam je danes na voljo, se ne moremo čuditi nesoglasjem, o katerih bi lahko rekli, da so spričo sestave društva in razmer takrat bila skorajda nujna. Tukaj združeni člani so zelo različno pojmovali umetnost, bodisi kot sestavni del kulture ali — nasploh — narodnega življenja bodisi kot aktivnost, ki zadeva nje same, je del njihovih lastnih konkretnih prizadevanj v oblikovanju, hkrati tudi del njihovega osebnega in nadosebnega, socialnega izpopolnjevanja, prizadevanja, organski del njihove izpovedi, njihovega življenja. Kakor se v takih primerih pogostokrat zgodi, so se tudi takrat idejne in idealne sile ter usmeritve spopadale, križale in prepletale s kaj malo idealnimi.

Eden vidnejših in značilnejših nesporazumov — kakor že omenjeno — je nastal v začetku leta 1924. Povzročilo ga je ravnanje nekaterih članov z mladim Trstenjakom. Takrat so Trstenjakova dela v Mariboru z revolucionarno silo uveljavljala ideje oblikovanja, rojene na praški akademiji, v Franciji in v Italiji. Značilno je, da ga je prof. Fr. Stelč spričo razstave »Brazilde« (kjer je sodeloval tudi Trstenjak) v Ljubljani imenoval »edinega Evropejca« v tem krogu. Ker so tudi drugi mladi umetniki še v času obstoja kluba »Grohar« uveljavljali nove zamisli, se ne smemo čuditi, da je klub razpadel. Del notranjih bojev, ki je povzročil razpad kluba, je nastal zaradi popolnoma »organskih«, razumljivih in koristnih vzrokov prizadevanja za novim,

čepprav so — po izjavah sodobnikov — nedvomno imeli določen pomen tudi »prozaični« materialni vzroki: kruhoborstvo.

Prav tako razumljiv je pojav združenja manjših skupin zunaj »Brazde«, npr. »Petori-ce«. V takih skupinah so se združevali umetniki sodobnih misli in želja. Leta 1931 je bila večina mariborskih umetnikov včlanjena v klub »Brazda«. Pod zastavo tega kluba so ostali deset let, vse do nasilnega konca leta 1941.

Iz prispevkov poročevalcev in kronistov tega časa ni mogoče podati zaokrožene ocene za kakovostni razvoj likovne umetnosti mariborskega kroga, kajti skoraj vsi pisci so bili — sodeč po pisanju — le ljubitelji umetnosti, ne pa strokovnjaki. Tako kot sama likovna umetnost, tudi likovna kritika še ni imela tradicije. Kot posebnost bi lahko omenili veliko število zapiskov o Trstenjaku, kadar je razstavljal. Splošen vtis, ki ga dobimo ob pregledovanju tega gradiva, je dokaj zadržano ocenjevanje likovnih dosežkov te sredine; trditev, da imamo opravka s provincialno umetnostjo, je bila mnogokrat neposredno ali posredno izražena. Vendar ni nihče vzrokov za tako svoje stališče pojasnil.

Po zadnji vojni je obdelal likovno ustvarjalnost v Mariboru za sedaj samo F. Šijanec v knjigi: *Sodobna slovenska likovna umetnost*. Pa tudi on se je izognil obširnejšemu umetnostnemu vrednotenju, njegov »mariborski« del obdelave daje bolj zgodovinski pregled dogodkov in ne opredeljuje značilnosti in vloge umetnostnega ustvarjanja mariborskega kroga v širšem, slovenskem likovnem razvoju. Tako delo bo mogoče uresničiti pravzaprav šele takrat, ko bomo imeli dovolj obdelanih razstav omenjenih mariborskih klubov in večje število retrospektiv posameznikov. Doslej so pripravile le retrospektivne študije Goloba, Šušmelja, Trstenjaka (*Umetnostna galerija Maribor*) in Z. Mušiča (*Moderna galerija Ljubljana*).

Bržčas bi ne bilo prav, če se ne bi ob koncu spomnili še ptujske slikarske družine Ka-

zimir — Oeltjen (oče Alojzij, sin Luigi, hči Elza in njen mož Jan Oeltjen). Tako kot Miheliča bi morali tudi te umetnike uvrstiti v širši mariborski krog, če smemo šteti Maribor za kulturno žarišče znatnega dela slovenskega ozemlja ob severni meji. Doslej jih nisem omenila, zato ker — tako kaže — niso imeli med obema vojnama nobene razstave v Mariboru, čepprav so iz zapiskov znane njihove razstave drugod po Sloveniji in v inozemstvu. Te posebnosti ne bi smeli pozabiti razčistiti v morebitnem bodočem pregledu umetniškega razvoja tega sorodstvenega kroga.

OPOMBE

1. Komisija za regulacijo mariborskih župnijskih mej se je sestala na okrožnem uradu (Kreisamt) v Mariboru 12. junija 1783 po naročilu dvorne pisarne. Zapisnik o seji, napisan v nemščini, prinaša število prebivalstva z dodatkom: »Pripomniti moramo takoj, da je mariborsko prebivalstvo nemške in slovenske narodnosti. Zato je treba mesto razdeliti v dve župniji, in sicer v župnijo sv. Janeza, kjer bi bila nemška služba božja, in župnijo s cerkvijo očetov minoritov za slovensko«. Zapisnik navaja, da sta obe cerkvi dovolj prostorni za sprejem vernikov itd. — Podatek iz Škofijskega arhiva v Mariboru, F 26 m 15. —
2. Fr. Šijanec, *Sodobna slovenska likovna umetnost*, Maribor 1961, str. 69. —
3. Fr. Šijanec, o. d., str. 81. —
4. »Klub mladih« (mariborski) je bilo kratkotrajno združenje mariborskih umetnikov: Kos-Pirnat-Stiplovšek. —
5. Fr. Stele, *Slovenski lesorez*, Ljubljana (Uvodno besedilo). —
6. Razstava mariborske »Brazde«, Ljubljanski zvon, št. 12, 1934, str. 730—732. —
7. Fr. Stele, *Razstava »Brazde« v Ljubljani*, Dom in svet, 1935, str. 91—92. —
8. R. Rehar, *Razstava kluba likovnih umetnikov »Brazde« v Celju*, Nova doba 22. 3. 1935, št. 12, str. 1. —
9. R. Rehar, *Jesenska umetnostna razstava v Mariboru*, Jutro 16. 11. 1935, št. 266, str. 7. —
10. Klub »Neodvisnih«, Fr. Šijanec, o. d., str. 143, 515. —
11. Brez podpisa, *Razstava mariborskih likovnih umetnikov* je otvorena, Večernik 9. 12. 1938, št. 278, str. 4. —
12. R. Rehar, *Likovna razstava II. Umetnostnega tedna*, Večernik 22. 4. 1939, št. 92, str. 13.

